

УДК 378.1

ГАЛИНА ХЛИПАВКА, старший викладач кафедри українознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Halyna KHLYPAVKA, Senior lecturer of the Ukrainian studies department Lviv State University of Life Safety

DIAGNOSTICS OF LEVEL OF SOCIAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE OFFICERS OF THE CIVIL PROTECTION SERVICE OF UKRAINE AND PRESENTATION OF STUDY RESULTS

У статті представлено діагностику рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Критерії (комунікативний, когнітивно-мотиваційний, рефлексивно-психологічний, професійний) відображають структурні компоненти соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Показники розкривають основні ознаки критеріїв та передбачають можливість вимірювання з використанням відповідних методик, опитувальників, тестів.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальна компетентність, педагогічні умови, модель формування, критерії та показники, офіцери служби цивільного захисту України, курсанти.

Summary. The article presents the diagnostics of compatibility levels of the future officers' social competence of the Civil Protection Service of Ukraine. The criteria (communicative, cognitive-motivational, reflexive-psychological, professional) reflect the structural components of the future officers' social competence of the Civil Protection Service of Ukraine. Indicators disclose the main signs of criteria and provide a possibility of measurement with use of the corresponding techniques, questionnaires, tests.

Key words: professional training, social competence, pedagogical conditions, model of shaping, criteria and indicators, officers of the Civil Protection Service of Ukraine, cadets.

Мета: діагностувати рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки, узагальнити результати дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах інтеграції вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір актуалізується завдання підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних застосовувати набуті знання, уміння та навички в конкретних ситуаціях, творчо мислити, продуктивно співпрацювати, толерантно вирішувати складні соціальні проблеми та самостійно ухвалювати правильні рішення. Саме соціальна компетентність майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України є необхідною умовою для успішного розвитку їхнього професіоналізму.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених окресленій проблемі, усе ж вона не стала предметом спеціальних досліджень і потребує оновленого підходу та наукового обґрунтування педагогічних умов, які забезпечили б ефективність освітнього процесу в контексті формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Питання, пов'язані з тим, за якими критеріями проводиться оцінка досліджуваного педагогічного явища, чи не найскладніше в будь-якому педагогічному дослідницько-експериментальному вивченні. Не є винятком і діагностика стану сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України.

Аналіз досліджень та публікацій. Вирішення проблем формування соціальної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у науково-педагогічному аспекті здебільшого співвідноситься з вивченням професійної компетентності (Т. Браже, К. Шапошников та ін.). Окрім основних знань, умінь та навичок, складниками професійної компетентності визначають цінності, професійні мотиви, стиль взаємодії з оточуючими, загальну культуру фахівця, його здатність до розвитку свого творчого потенціалу, до саморозвитку та самовдосконалення.

У сучасній психолого-педагогічній науці зростає інтерес учених до різних аспектів формування соціальної компетентності (В. Басова, В. Калініна, Т. Качалова, С. Коблянська, М. Лук'янова, Ю. Меля та ін.). У їхніх працях висвітлені питання сутності та структури соціальної компетентності, особливостей її формування, методики діагностики тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України

проходить більш ефективно за обставин, під час яких відбувається професійна підготовка майбутніх офіцерських кадрів. У науковій літературі ці обставини визначаються як "педагогічні умови", які у взаємозв'язку покликані забезпечити достатність для ефективності протікання педагогічного процесу. Педагогічні умови, на думку Н. Боритко, є зовнішніми обставинами, чинниками, що суттєво впливають на хід педагогічного процесу, тою чи іншою мірою сконструйованого педагогом, і передбачають (але не гарантують) визначений результат цього процесу [1, с. 119].

Здійснивши аналіз різних підходів до визначення поняття "педагогічні умови", їх змісту й ролі у функціонуванні педагогічних систем, ми з'ясували, що педагогічними умовами формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки мають бути такі, які охоплюватимуть усі сторони й усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, забезпечуватимуть імплікаційні зв'язки між компонентами моделі формування соціальної компетентності курсантів на основі реалізації оновленого змісту навчання, оптимізації форм, методів, підходів, технологій організації педагогічної взаємодії у професійно-орієнтованому освітньому середовищі.

У педагогічних дослідженнях спектр оптимальних умов формування соціальної компетентності представлений стосовно предмета й об'єкта наукового пошуку.

Для забезпечення процесу формування соціальної компетентності курсантів ВНЗ С. Краснокутська визначає соціально-психологічні (розвивальний характер внутрішнього середовища навчального закладу, гуманістична спрямованість міжособистісних взаємин, дотримання традицій, усталеність режиму життєдіяльності курсантів, наявність індивідуального простору, здоров'язберігаюча спрямованість освітніх технологій, змістовне дозвілля, наявність позитивних стимулів активності, допомога і підтримка, орієнтація на якісний результат) та організаційно-дидактичні (зміст навчання і виховання, профіль та якість освіти, рівень організованості суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ступінь керіваності навчально-виховним процесом, наявність системи моніторингу розвитку курсантів, обсяг забезпечення пізнавальних потреб майбутніх

фахівців, реалізація єдиних педагогічних вимог, оптимальність навчального навантаження, раціональність режиму дня, ефективність методів і засобів навчання) умови [2, с. 76].

В організації навчально-виховної роботи, спрямованої на формування соціальної компетентності особистості, І. Ніколаеску пропонує створити умови для пізнавальної і творчої; інтеграції теоретичного і практичного змісту освіти; моделювання за допомогою педагогічних технологій контекстного навчання предметного та соціального змісту життя й діяльності особистості, а також ціннісного ставлення до навколишньої дійсності [3, с. 10]. І. Шпичко педагогічними умовами формування соціальної компетентності майбутніх фахівців у професійній підготовці визначає: доповнення змісту соціально-гуманітарних дисциплін у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців; розвиток позитивної мотивації курсантів шляхом їх участі в різних видах практики та в позааудиторній роботі; застосування новітніх освітніх технологій для розвитку навичок толерантного спілкування, продуктивної взаємодії і конструктивної критики [9, с. 3].

Серед педагогічних умов формування фахової комунікативної культури курсантів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу С. Тарасенко виокремлює такі: професійно-позитивну мотивацію; відповідність теорії практиці, оптимальне поєднання ефективних форм організації навчально-виховної роботи з майбутніми офіцерами; діалогічний та інтерактивний зміст вивчення предметів гуманітарного циклу; гуманізацію процесу формування фахової комунікативної культури у професійній підготовці майбутніх офіцерів [8, с. 11].

Результати аналізу названих у педагогічних дослідженнях умов характеризуються спільною особливістю, а саме вони мають позитивно вплинути на кінцевий результат досягнень курсантів.

Тристоронній вплив факторів на зміст педагогічних умов є імплікаційним. Ідеться про те, що навчально-виховний процес майбутніх фахівців є різноплановим стосовно загальнодидактичних цілей, матеріально-технічного, навчально-методичного забезпечення та атмосфери навчального середовища; мотиви тих, хто навчається, є неоднозначними щодо їхніх потреб та ціннісних орієнтацій; професій-

іоналізм педагогів не визначається єдиним коефіцієнтом, а залежить від педагогічного досвіду, творчості й креативності, здатності використовувати інноваційні педагогічні технології для досягнення запланованої мети, рівня сформованості самоосвітньої компетентності, мотивів професійного самовдосконалення упродовж життя тощо. Цілісно у процесі професійної підготовки педагогічні умови детермінуються базовими факторами. Кінцевий результат сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерських кадрів залежить від змісту й характеру факторів середовища, у якому забезпечується досягнення навчальних результатів, факторів взаємовпливу індивідуально-психологічних проявів й поведінки всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в конкретному навчальному закладі.

Таким чином, педагогічними умовами ефективного формування соціальної компетентності майбутніх офіцерських кадрів у процесі професійної підготовки вважаємо: розвиток професійної мотивації курсантів до оволодіння майбутньою професією; упровадження інноваційних педагогічних технологій у процес професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України; організація виховної роботи, спрямованої на формування соціальної компетентності курсантів.

Дослідницько-експериментальна робота щодо перевірки ефективності педагогічних умов формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки проводилася впродовж 2015-2018 років на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Львівського державного університету внутрішніх справ, Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національного університету цивільного захисту України, Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. До педагогічного експерименту було залучено 496 курсантів I-IV курсів.

Результати, одержані нами на даному етапі наукового пошуку, дали можливість визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професій-

ної підготовки.

Поділяючи погляди Л. Сушенцевої про те, що основні напрями виховної діяльності мають бути динамічними, постійно оновлюватися відповідно до вимог суспільства [7], ми визначасмо у процесуальній частині моделі такі ключові напрями виховної роботи, а саме: особистісно-мотиваційний – орієнтація на індивідуально-психологічні якості курсанта, розвиток потенційних здібностей, підтримка творчих ініціатив, формування мотивації успіху, професійної мобільності, здатності до особистісної та професійної рефлексії тощо); культуровідповідний – розвиток комунікативного потенціалу студентів, забезпечення культури спілкування у тристоронній єдності комунікативних, інтерактивних, перцептивних процесів; формування стійких цінностей (патріотизм, духовність, повага, відповідальність), професійної, соціальної, особистісної та інших різновидів культур; інноваційно-професійний – стимулювання дослідницько-пізнавальної, науково-пошукової, творчої діяльності; розвиток аналітичних, гностичних, організаторських, прогностичних і проєктивних умінь; планування самореалізації у професійній діяльності тощо.

Розроблена модель формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки складається з п'яти взаємопов'язаних блоків: цільового, теоретико-методологічного, змістового, організаційно-діяльностного та оцінювально-результативного. У моделі відображено зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на реалізацію завдань щодо підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки. Реалізація поставленої цілі забезпечується науковими підходами (системним, компетентнісним, особистісно орієнтованим, діяльнісним, технологічним та міждисциплінарним) з урахуванням дидактичних принципів (загальнодидактичних та специфічних). Формування основних структурних компонентів соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки здійснювалося безпосередньо в межах форм організації навчання за допомогою методів і засобів навчання, ігрових технологій навчання, професійно-орієнтованих завдань, що сприяло ефективності формування досліджуваної компетен-

тності. Модель формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України відображає багатофункціональну інтегровану конструкцію процесу систематизованої репрезентації теоретичних наукових результатів з очікуваним результатом позитивної динаміки рівнів сформованості соціальної компетентності курсантів завдяки впровадженню практичних наукових результатів.

Розроблена методика формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки передбачала реалізацію визначених педагогічних умов, інтерактивних методів навчання (дидактичні, рольові, імітаційні, дискусії), традиційних і нетрадиційних форм організації навчання (діалогічних, полемічних, тематичних, вступних, узагальнювальних, проблемних лекцій, лекції з аналізом конкретних технологічних процесів, лекції із заздалегідь запланованими помилками; практичних семінарів; семінарів-дидактичних ігор, практичних та лабораторних занять), засобів навчання (підручники, посібники, аудіо- та відеофрагменти занять, методичні рекомендації, хімічні досліди, професійно-орієнтовані тексти та картки).

Для дослідницько-експериментальної перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки були визначені комунікативний, когнітивно-мотиваційний, рефлексивно-психологічний, професійний критерії, а також показники до кожного з них та рівні їх сформованості.

Характеризуючи вимоги до критеріїв педагогічного дослідження, зауважимо, що останні повинні мати суттєві ознаки предмета, тобто відображати необхідні ознаки та якості; через свою суттєвість ці якості й ознаки мають бути стійкими та постійними [5].

Новий тлумачний словник української мови, термін "показник" розглядає як свідчення, доказ, ознаку чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [4]; свідчення, доказ, ознаку чого-небудь [6, с. 10].

До формувального етапу педагогічного експерименту було залучено

496 курсантів II–IV курсів спеціальності. Вони були розподілені на дві приблизно однакові за рівнем успішності групи: контрольну (КГ) – 246 та експериментальну (ЕГ) – 250 осіб. Навчання в контрольній групі здійснювалося за традиційною методикою, а освітній процес курсантів експериментальної групи відбувався з урахуванням визначених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Зокрема, в експериментальній групі впроваджувалась модель формування професійної компетентності, викладачі постійно здійснювали мотивацію курсантів до навчання, широко застосовувалися інформаційно-телекомунікаційні технології, нетрадиційні форми організації навчання, інтерактивні методи навчання, ігрові технології, міжпредметні зв'язки. Упроваджено методичні рекомендації в освітній процес вишів.

Після завершення формувального етапу педагогічного експерименту повторно проведено педагогічну діагностику рівня сформованості професійної компетентності за визначеними критеріями і показниками. Виявлено, що курсанти ЕГ порівняно з курсантами КГ почали з більшою повагою ставитися до майбутньої професійної діяльності, у них з'явилася стійка професійна мотивація, зріс інтерес до навчання. У курсантів ЕГ спостерігалася більш інтенсивна позитивна динаміка розвитку професійно значущих якостей особистості майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України, професійної мобільності, свідомого здобуття знань.

Проведене експериментальне дослідження стану формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України дало змогу зробити низку концептуальних висновків. Традиційна система їх підготовки недостатньо орієнтована на формування соціальної компетентності. Результати вивчення підтвердили необхідність унесення змін до навчально-виховного процесу підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України.

Одержані під час формувального етапу педагогічного експерименту результати проаналізовано в руслі показників констатувального етапу експериментальної й контрольної груп, що спонукало до узагальнення про підвищення рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх оф-

іцерів служби цивільного захисту України. Підтвердженням цього є зростання на 7,2% кількості курсантів експериментальної групи з високим, достатнім та середнім рівнями за відповідного зменшення на 18,4% кількості осіб із низьким рівнем сформованості соціальної компетентності. У контрольній групі збереглася значна частина курсантів із середнім і низьким рівнями (зменшення на 4,9% і 2,5% відповідно), водночас число осіб із високим рівнем зросло всього на 0,8%, а з достатнім – на 6,6% відповідно.

Для виявлення ефективності виокремлених педагогічних умов проведення формувальний етап педагогічного експерименту, наприкінці якого реалізовано педагогічну діагностику за визначеними критеріями, показниками й рівнями.

У процесі педагогічного експерименту статистичними методами підтверджено позитивний вплив педагогічних умов на формування соціальної компетентності офіцерів служби цивільного захисту України.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі профес-

ійної підготовки. Подальшого вивчення потребують теоретико-методичні засади їх професійної підготовки; порівняльний аналіз систем підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в зарубіжних країнах; організаційно-педагогічні умови розвитку офіцерів служби цивільного захисту України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борытко Н. М.* В пространстве воспитательной деятельности : монография / Н. М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2001. – 181 с.
2. *Краснокутская С. Н.* Формирование социальной компетентности студентов вуза : автореф. дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Светлана Николаевна Краснокутская. – Ставрополь, 2006. – 178 с.
3. *Ніколаєску І. О.* Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. Посіб. / І. О. Ніколаєску. – Черкаси : ОПОПП, 2014. – 76 с.
4. *Новий тлумачний словник української мови* / [укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – Київ : АКОНІТ, 2001. – Т. 2 : Ж–О. – 911 с.
5. *Подласый И. П.* Педагогика. Но-

вый курс : [учеб. для студентов высш. учеб. завед.] : в 2 кн. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения / И. П. Подласый. – Москва : ВЛАДОС, 2001. – 570 с.

6. Показник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/rokaznyk>. – Заголовок з екрана.

7. *Сушенцева Л. Л.* Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : [монографія] / Лілія Леонідівна Сушенцева ; [за ред. Н. Ничкало] ; Інститут ПТО НАПН України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 439 с.

8. *Тарасенко С. М.* Формування фахової комунікативної культури курсантів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Мефодіївна Тарасенко. – Житомир, 2013. – 23 с.

9. *Шпичко І. О.* Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійній підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інна Олександрівна Шпичко. – Хмельницький, 2016. – 23 с.

Стаття надійшла 8.02.2018 р.